

ГАЛИЧИНА

ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ НАУКОВИЙ І КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНІЙ
КРАЄЗНАВЧИЙ ЧАСОПИС

70

17
2010

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Інститут історії і політології

ГАЛИЧИНА

ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ НАУКОВИЙ
І КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНИЙ КРАЄЗНАВЧИЙ ЧАСОПИС

17'2010

НБ ПНУС

766466

Івано-Франківськ

УДК 94 (477) “1860/1870”
ББК 63.3 (4 Укр) 52

Ігор РАЙКІВСЬКИЙ

ГАЛИЧИНА В ІДЕОЛОГІЇ ТА ДІЯЛЬНОСТІ НАДДНІПРЯНСЬКИХ ГРОМАДІВЦІВ-УКРАЇНОФІЛІВ

У статті розповідається про місце і роль Галичини в ідеології та діяльності наддніпрянських громадівців-українофілів. Особливу увагу звернуто на аналіз публікацій у журналах “Основа” і “Киевский телеграф”, діяльність П.Куліша і М.Драгоманова, що були рушійними українофільського руху в Галичині 1860–1880-х рр.

Ключові слова: українофіл, національний рух, діяльність, Галичина.

У сучасній вітчизняній історіографії посилюється інтерес до вивчення національного руху з метою усвідомлення механізму і факторів формування української нації в європейському контексті. В українському варіанті особливістю модерного націотворення (національного відродження) було перебування етнічних українських (“руських”, “малоруських”) земель під владою двох імперій – Російської, що охоплювала близько 85% етнічної території, та Австрійської (Австро-Угорської). Характер відносин між двома українськими суспільствами (точніше, їхніми національними елітами) – одне з ключових питань історії України ХІХ ст.¹ Цікавою й малодослідженою сторінкою в українській історії є питання Галичини в ідеології й діяльності наддніпрянських громадівців-українофілів. Ця тема викликала в деяких аспектах зацікавленість дослідників², але й сьогодні має наукову й суспільно-політичну актуальність.

Виникнення і діяльність українських гуртків-громад. Після невеликої перерви, спричиненої розгромом Кирило-Мефодіївського товариства та урядовою реакцією, національний рух у Наддніпрянській Україні активізувався в умовах лібералізації російського царизму наприкінці 1850-х рр. Ліквідація кріпосного права в 1861 р. і здійснення деяких інших соціально-політичних реформ відкрили перед інтелігенцією ширші можливості для розгортання роботи в селянських масах. Колишні кирило-мефодіївці з приходом до влади Олександра ІІ навесні 1856 р. отримали амністію і більшість із них з’їхалася до столиці Російської імперії Санкт-Петербурга, що став центром політичного життя. Тут було створено українофільську громаду, згуртовану навколо редакції літературно-наукового місячника “Основа”, що виходив протягом 1861–1862 рр. тиражем близько 1 тис. примірників³. Напівлегальні культурно-освітні організації, так звані громади, виникли в кінці 50-х – на початку 60-х рр. ХІХ ст. також у Києві, Полтаві, Чернігові, Одесі, Харкові, Катеринославі. Загальна чисельність членів громад у 1860–1880-х роках водночас не перевищувала кількох сотень осіб, хоча й помітно зросла в порівнянні з добою кирило-мефодіївців. Найвпливовіша з них київська громада, створена 1861 року (за іншими даними, вона існувала раніше – з 1859 або навіть 1858 р.), налічувала не більше 250–300 осіб⁴.

Громадівці поставили за мету поширення української національної ідеї просвітницькими заходами: видавали для поширення серед простолюду книжки українською мовою, проводили вечори, заснували понад сто недільних шкіл для навчання неписьменних дорослих по обидва боки Дніпра тощо. “Об’єднувала їх (громадівців. – І.Р.), – писав відомий дослідник громадівського руху Г.Житецький, – одна національна українська ідея на демократичному ґрунті... загальна течія відродженої і натхненної віри в українську народню самостійність, любов до рідного краю і люду”⁵. Ідеологія громадівців поєднувала любов до народних мас, селянства, що проявлялася в прагненні до всебічного народовивчення, до зближення із простолюдом, зі щирим патріотизмом-українолюбством. Крім назви “громадівці”, в історичних джерелах і літературі вживаються й інші, що відбивають одне й те ж історичне явище: “малорусофіли”, “українолюбці”, “українофіли”, “українські народовці”, “хохломани” та ін. Український національний рух на Наддніпрянщині другої половини ХІХ ст. сучасний вітчизняний дослідник С.Світленко ідентифікує з терміном “українське народолюбство”⁶. Навколо громадівства пореформеної доби об’єдналися провідні діячі української науки, літератури та мистецтва, напри-

клад, у київській громаді – історики В.Антонович і М.Драгоманов, філологи П.Житецький і К.Михальчук, етнографи й фольклористи Ф.Вовк, О.Русов і П.Чубинський, економіст Т.Рильський, письменники І.Нечуй-Левицький, М.Старицький, композитор М.Лисенко та ін., у полтавській – педагоги О.Кониський, Д.Пильчиков, О.Стронін та ін., у чернігівській – письменник Л.Глібов, фольклорист О.Маркович, лікар й етнограф С.Ніс та ін.⁷

“Українське народолюбство” найсильніше проявлялося на Лівобережжі, але водночас знайшло прихильників серед правобережної інтелігенції у вигляді так званого “хлопоманства”. Одну з течій у громадівському русі представляли “хлопомани” – група студентів Київського університету, що вийшли з польської та спольщеної шляхти Правобережжя й вирішили зближуватися із селянством, щоб відстоювати його соціальні інтереси, утверджувати національну самосвідомість. Напередодні польського повстання 1863 р. ідеолог “хлопоманства” В.Антонович у памфлеті “Моя сновідь”, опублікованому в петербурзькому часописі “Основа” за 1862 р. (№1), відкрито порвав з польським суспільством і став на бік українського народу, серед якого виріс, дізнався про його гірку долю і який “полюбив більше своїх шляхетських звичок і своїх мрій”⁸. Під словом “українофіли” В.Антонович розумів уродженців Південно-Руського краю, які настільки добре знайомі зі своєю батьківщиною, що констатують відмінні риси її народонаселення, про тотожність якого, писав він, “съ народонаселением великорусским, белорусским, поволожским, новгородским, сибирским и т. п. можно утверждать только на основании или грубой этнографической ошибки при совершенном незнании края, или в силу... идеализированной космополитической утопии”. Було сказано про головні характерні риси етнографічних особливостей “южнорусского народа”: 1) антропологічні; 2) філологічні; 3) психологічні; 4) культурно-історичні⁹. На рубежі 50–60-х рр. ХІХ ст. громадівці започаткували “ходіння в народ” в “осілій” і “летючій” формах, що мало на меті краще пізнати народ, поширювати в масах просвіту¹⁰.

Громадівський рух у 1870-х рр. активізувався й був зосереджений в основному навколо наукової та видавничої діяльності. Громадівці активно проводили українознавчі дослідження через утворений в 1873 р. у Києві Південно-Західний відділ Всеросійського географічного товариства. Зокрема, було опубліковано наукові роботи з різних галузей народознавства (особливо з української етнографії: два томи “Исторических песен малорусского народа” з примітками й коментарями В.Антоновича та М.Драгоманова, сім томів “Трудов этнографическо-статистической экспедиции” П.Чубинського та ін.), організовано археологічний з’їзд у Києві, під час якого наддніпрянські вчені продемонстрували високий науковий потенціал, проведено перепис населення Києва й околиць, редаговано власну газету “Киевский телеграф” (далі – “Киевский телеграф”) тощо. Засноване в 1873 р. громадівцями Історичне товариство Нестора-літописця згуртувало вчених, які вивчали історію рідного краю. Вийшла друком серія українських популярних книжок, що масово (у десятках тисяч примірників) поширювалися серед селянства. Це були дешеві (3–5 коп.) книжки, так звані “метелики”, лише на Полтавщині весною 1861 р. їх було продано понад 12 тис.¹¹. Усього на початку 60-х рр. (до 1863 р.) вийшло чотири десятки книжечок-“метеликів” у рамках заснованої П.Кулішем серії “Сільська бібліотека”, що друкувала кращі твори нової української літератури¹².

Поряд із поміркованим крилом, так званими “старими громадами”, що обстоювали ліберально-демократичну тенденцію, в національному русі 1870-х рр. сформувалася соціально-політична течія з досить виразним радикально-демократичним спрямуванням. Представники молодшого покоління громадівців працювали не лише з метою утвердження національної свідомості простого народу, а й цікавилися популярними тоді соціалістичними теоріями західно-європейських мислителів. Російська преса писала, що київські громадівці-“сепаратисти” носять в одній кишені “писання батька Тараса” (Шевченка), а в другій – “Капітал” К.Маркса¹³. Микола Зібер, один із “молодих” громадівців, став першим у Росії популяризатором економічної теорії марксизму, професійність зробленого ним наукового аналізу визнав сам німецький революціонер-соціаліст К.Маркс у післямові до другого видання “Капіталу” (1873 р.)¹⁴. Ще один член Київської громади Сергій Подолінський листувався з К.Марксом і його соратником Ф.Енгельсом, став автором першої української нелегальної брошури соціально-революційного змісту, своєрідної казки-утопії “Парова машина”, виданої 1875 р. у Відні, що давала уявлення про майбутній соціалістичний лад¹⁵. Отже, частина громадівців пішла шляхом пошуку соціаль-

ного ідеалу на принципах західноєвропейської соціалістичної думки, яку намагалася пристосувати до місцевих умов; з'явилися навіть відповідні терміни: “українофіли-соціалісти”, “українофільський соціалізм” тощо¹⁶.

Ідеологом цієї течії, що виявляла прихильність до соціалізму як до ідеології соціального перевлаштування суспільства, був М.Драгоманов. В українській суспільній думці Наддніпряни XIX століття це була чи не найзначніша постать після Т.Шевченка. Уперше він ознайомився з соціалістичними доктринами на початку 1870-х років під час наукового стажування за кордоном. Щоправда, учений не віддавав переваги жодній із них, стверджуючи, що всі вони мають схильність до схематизму й доктринерства. Для М.Драгоманова соціалізм означав загальнолюдський поступ до встановлення гуманістичних взаємин у суспільстві, заснованих на демократичних засадах і високій культурі громадян. Він не сприйняв політизовані положення марксизму щодо диктатури пролетаріату й класової боротьби як нібито рушійної сили історії, а також ігнорування ним національного питання, був прихильником еволюційної перебудови суспільства. “Будучи социалистом по своим идеалам... социалистом западноевропейской школы, – писав М.Драгоманов, – я убеждён, что осуществление этого идеала возможно только в известной постепенности и при высоком развитии масс, а потому и достижимо более при посредстве умственной пропаганды, чем кровавых восстаний”¹⁷. Сам М.Драгоманов називав течію, до якої себе зараховував, “громадівським соціалізмом”¹⁸.

М.Драгоманов обстоював право на власний національний розвиток українців у рамках європейської цивілізації, зробив особливий внесок у пробудження новочасної української національно-політичної свідомості. Суспільний ідеал учений убачав у повній ліквідації авторитарних, ієрархічних режимів, виступав за заміну їх добровільними асоціаціями вільних і рівних людей без будь-яких елементів примусу в громадському житті. Отже, М.Драгоманов тяжів до ідеалів розвитку громадянського суспільства¹⁹. Водночас він залишався прихильником політизації українського руху, продовжував демократично-федералістську традицію, представлену декабристським “Товариством об'єднаних слов'ян” у 1820-х рр. (серед членів цього товариства був його дядько Яків Драгоманов) і Кирило-Мефодіївським братством у 1846–1847 рр. Однак національну державність він не розглядав навіть як далекосяжну мету українського руху, сформулював програму демократизації й федералізації існуючих держав – Росії та Австро-Угорщини, що мало б “забезпечити достатні рамки для вільного розвитку української нації”²⁰.

П.Куліш – рушій української філії соціалістичного руху в Галичині 1860-х – початку 1870-х рр. Наддніпрянські громадівці в контексті своєї діяльності звернули увагу на підавстрійську Галичину, що вважалася невід'ємною частиною етнічних українських земель, де необхідно було всіляко сприяти розвитку української орієнтації, в дусі ідей “Руської трійці” 1830-х рр. Особливу роль в утвердженні української національної самосвідомості галицьких русинів та їх єдності з російськими “малоросами” як частинами “соборної” нації в пореформений період відіграли три видатні громадські діячі – П.Куліш, М.Драгоманов і М.Грушевський. І.Франко влучно із цього приводу писав про “представників трьох різних поколінь” у розвитку українства в Галичині, вплив яких “поширився здебільшого між інтелігенцією, а частково й між народом: у 60-х роках XIX ст. домінував вплив Куліша, у 70-х і 80-х – Драгоманова, а в 90-х – Грушевського”. На думку І.Франка, перший напрям був “формально національним (його можна б назвати національно-культурницьким. – І.П.), другий – радикально-соціальним і третій – національно-радикальним”²¹.

П.Куліш став “на чолі всеукраїнського національно-культурного піднесення”, за висловом багатолітнього дослідника його життя і творчості Євгена Нахліка, ще з кінця 50-х рр. і залишався “рушієм української філії соціалістичного руху в Галичині” до 1872 р.²² Як відомо, з лібералізацією суспільного життя в Російській імперії він розгорнув багатогранну діяльність як письменник, публіцист, науковець, одна з чільних фігур серед петербурзької української громади. У Кулішовому збірнику “Записки о Южной Руси” (у двох томах, 1856–1857 рр.) уперше вжито для українського письма фонетичний правопис, так звану “кулішівку”, що стала кроком до української національної самоідентифікації. Характерно, що П.Куліш послідовно став писати своє прізвище так, як вимовляла в народі, через російську букву *и* (українську *і*), тоді як раніше писалося Кульш, (Кулеш)²³. “Кулішівка” більш виразно відмежовувала українську й

російську мову, стала синонімом українофільства й була прийнята в народовських часописах у Галичині 1860-х рр. Найбільшу славу як письменнику П.Кулішу приніс історичний роман “Чорна рада. Хроніка 1663 року”, що вийшов у світ 1857 р. українською й російською мовами. Водночас П.Куліш зайнявся виданням шкільних і релігійних книжок народнорозмовною мовою для навчання простолюду. Так, у 1857 р. з'явилася п'ятитисячним тиражем Кулішева “Граматка” – перший на Наддніпрянщині український буквар і читанка (друге її видання вийшло вже на початку 1861 р.), проповіді протоієрея Василя Гречулевича. П.Куліш видавав літературу в заснованій з його ініціативи “Друкарні П.А.Куліша”, де друкувався журнал “Основа”, в якому сам брав різнобічну участь²⁴.

Захопившись українофільською ідеєю, як писалося в одному з Кулішевих листів, “до величайшого ентузіазма”, письменник зав'язав тісні стосунки з галичанами²⁵. Уперше П.Куліш побував у Львові на початку червня 1858 р., де особисто познайомився з Я.Головацьким, з яким у нього зав'язалися ділові й суто людські контакти: вони листувалися, обмінювалися літературою (до розриву в 1867 р., коли галичанин переїхав до Росії)²⁶. П.Куліш публікувався у львівській періодиці першої половини 1860-х рр. – русофільській газеті “Слово”, народовських журналах “Вечерниці” й “Мета”, залучав наддніпрянських авторів до друку в Галичині. Незадоволений цензурними умовами в Російській імперії та редагуванням петербурзької “Основи”, він висунув думку про можливість використання галицької періодики як трибуни для українських письменників Наддніпряни. Ця ідея знайшла відгук у Полтавській громаді, про що, зокрема, відкрито писав місцевий громадівець Андрій Шиманов у листі до харків'янина Олександра Потєбні у травні 1862 р.²⁷ П.Куліш піклувався про постачання українських видань львівському купцю й меценату Михайлові Димету, який співпрацював із завідувачем Кулішевої друкарні Данилом Каменецьким. Зусилля П.Куліша практично були спрямовані на перетворення Галичини в плацдарм загальноукраїнського культурного розвитку²⁸.

Цьому не перешкодив навіть перехід Куліша на державну службу до Варшави в кінці 1864 р., що стало наслідком компромісу із царською владою в силу кількох причин: його бажання знайти вигідне місце служби через фінансові проблеми, намір попрацювати у варшавських архівах для дослідження історії українсько-польських відносин, сподівання дістати дозвіл на видання власного журналу під імовірною назвою, яку запропонував М.Костомаров, “Русь” (журнал так і не побачив світ). Варшавською службою П.Куліш думав також уберегти себе, відомого українофіла й колишнього засланиця, від царських репресій²⁹. Його було призначено урядником при Установчому комітеті у Варшаві, що здійснював русифікаційні заходи після польського повстання 1863 р. По суті, П.Куліш намагався поєднати у своїй душі український патріотизм із відданістю загальноєвропейським, східнослов'янським ідеалам у великодержавній політиці російського царизму, але таке роздвоєння було для нього обтяжливим, викликало критику серед наддніпрянських громадівців і завершилося його відставкою восени 1867 р.³⁰

Водночас П.Куліш не переривав зв'язки з галичанами, що протягом червня – початку жовтня 1867 р. вступили в напружену стадію, коли у львівській пресі навколо його постаті розгорілася гаряча полеміка, в яку втрутилися навіть російські видання. Це пробудило в письменника притлумлений адміністративною роботою полемічний запал, смак до публіцистичної та літературної діяльності. Звільнившись із посади урядника, П.Куліш був, за його словами, “поневолі туристом” до середини 1871 р., коли повернувся з-за кордону на Наддніпрянщину³¹. 1867–1871 рр. стали періодом зближення та плідної співпраці П.Куліша з галицькими народолюбцями (О.Партицьким, Н.Вахнянином, братами Барвінськими та ін.), яким він матеріально й своїми працями допомагав видавати єдиний на той час загальноукраїнський журнал “Правда”, що виходив у Львові з квітня 1867 р. П.Куліш уже тоді зрозумів, що Галичина потенційно здатна відіграти вирішальну роль у розв'язанні українського питання, убачав у ній плацдарм для розвитку українства, нової української літератури і літературної мови, активно сприяв формуванню Шевченкового культу в краї³². Щоправда, аж до кінця 1870-х рр. у П.Куліша були надії на послаблення репресій, що український національно-культурний рух на Наддніпрянщині таки отримає змогу вільно розвиватися³³.

М.Драгоманов і Галичина. На початку 1870-х рр. своєрідну естафету в модерному українському самоусвідомленні галичан перейняв у П.Куліша М.Драгоманов – викладач Київського

університету. Вони добре знали один одного, Кулішева переписка з М. Драгомановим тривала з 1875 р. аж до смерті останнього в 1895 р. (з десятилітньою перервою з березня 1883 р. до січня 1893 р.)³⁴. Під час наукового стажування в Європі, що тривало після захисту магістерської дисертації три роки (1870–1873), М. Драгоманов встановив контакти з передовими галицькими діячами, мав вплив на зацікавлення місцевої молоді українофільством і соціально-політичною проблематикою³⁵. Інтерес до підавстрійської Галичини в нього проявився ще швидше, “перша стаття про Галичину, що я напечатав у Росії, – згадував сам М. Драгоманов, – була «Галицько-руський театр» в «С[анкт]-Петербурзьких ведомостях» 1867 р.”³⁶. Він передавав літературу галичанам (уперше це зробив через львів’янина М. Димета, який приїжджав до Києва в кінці 60-х рр.), надсилав рукописи для публікації в народовському часописі “Правда”³⁷. Перебуваючи у Відні 1871 р., М. Драгоманов уперше побачив, як про це писав у своїх “Австро-руських споминах”, “в очі галичан” (не враховуючи вже згаданого М. Димета), познайомився з членами віденської “Січі” – “руського” студентського товариства, заснованого в 1868 р. Однак у розмовах “з січовиками виявилось, що для них наша Україна сама в собі і у відносинах до Росії terra incognita (земля незнана. – *I.P.*)...”³⁸.

Під впливом Драгоманова, через надсилання спеціальної літератури, листування “січовики” ознайомилися з ідеями “громадівського соціалізму”. Як писав М. Драгоманов, віденська “Січ” зробила на початку 70-х рр. “з часу нашого першого пробутку в 1871 р. (у Відні. – *I.P.*) прогрес... дивний: О. Т[ерлецький] був цілком європеєць по своїй науці і ідеям”³⁹. Про суть власної програми він висловився коротко: “... Радикал, котрий на Україні не признає українства, єсть недодумавшийся радикал, так само як і українофіл, котрий не додумавсь до радикалізму, тільки плохий українофіл”⁴⁰. Перший раз М. Драгоманов особисто відвідав Галичину в серпні 1873 р. по дорозі з Відня “додому, до Києва”. Він побував у редакції “Правди”, мав зустрічі з відомими галицькими діячами К. Сушкевичем, В. Ганкевичем та ін. Перебування у Львові використав для поширення своїх ідей серед місцевої інтелігенції⁴¹. Удруге М. Драгоманов приїхав до Галичини, за його словами, зробив “об’їзд Австрійської Русі” влітку 1875 р. Крім Львова, він побував також у Станіславові й Галичі, де познайомився з М. Павликом, з яким пізніше був у найбільш тісних стосунках, звідси поїхав на Буковину й Закарпаття. Ставши першим серед наддніпрянських діячів, хто особисто відвідав Закарпаття, назвав його “пораним братом”, невід’ємною частиною етнічних українських земель⁴².

“Взагалі Галичина відділена від Угорщини гірше, як “китайським муром”, – ділився враженнями від поїздки М. Драгоманов, – і в інтелігенціях, звісно, більше, ніж у мужиків...”. Так у нього виник задум зближення “Карпатської Русі” з Галичиною й Буковиною шляхом “ширення демократизму”, але “краєва рущина там дуже слаба культурно й не шанується самими руськими патріотами. Наше українофільство... опирається на козацькі традиції... в угорській Русі зовсім не відомі”⁴³. М. Драгоманов першим вніс до української політичної програми положення про етнічні кордони України, запропонував об’єктивні критерії визначення сучасної нації (територія, мова, фольклор, традиції, спільний історичний розвиток тощо). Необхідною передумовою для національного самоствердження він вважав суб’єктивний чинник – національну свідомість, у формуванні якої провідну роль відіграла інтелігенція⁴⁴. Особливу увагу в контексті утвердження ідеї національної єдності України (соборності) М. Драгоманов приділяв Галичині, яку вважав “єдиною країною”, де “українофільство... може стати серйозним громадським рухом, поки в Росії нема політичної волі”. Однак він стверджував, що “без підмоги з російської України навряд щоб навіть формально-національний рух міг у Галичині втриматись...”⁴⁵. За значну увагу до Галичини й громадського життя краян сучасники жартома називали його Михайлом Галицьким⁴⁶.

Отже, в уяві М. Драгоманова Галичина, де в умовах конституційної Габсбурзької монархії існували можливості для вільного національного розвитку, на протигагу антиукраїнській репресивній політиці російського царизму, мала стати притулком для збереження й розвитку українофільства. Після звільнення з Київського університету в 1875 р. він ще до заборонного Емського указу виїхав за кордон, спочатку до австрійської столиці – Відня, а восени 1876 р. разом із родиною переїхав до Женеви, у Швейцарію. М. Драгоманов розгорнув широку видавничу діяльність, став неофіційним послом української справи, “вільної української думки” в

Європі⁴⁷. “Служив службу”, – коротко характеризував він своє політичне кредо, – знайомити Європу з Україною”⁴⁸. Серед основних заслуг М. Драгоманова, писала національно-демократична газета “Діло” в 1925 р., було “зв’язання України з Європою”, поширення відомостей про українофільство та його переслідування російським царизмом, “об’єднуюча” націотворча діяльність, альтернативою якої могло бути утворення на етнічних українських землях, окреслених ним, “двох або й трьох націй – аналогічно до Сербів і Хорватів”⁴⁹.

Крім П. Куліша і М. Драгоманова, в 1860–1870-х рр., коли вплив Наддніпрянщини на Галичину значно активізувався, тісні зв’язки з краями встановили відомі українські діячі О. Кониський, В. Білозерський, М. Лисенко та ін. У листуванні наддніпрянців із галицькими народовцями писалося про необхідність консолідації сил, щоб не втратити свою культурно-етнічну індивідуальність. Наддніпрянські громадівці пов’язували з Галичиною надії на розвиток національного руху в умовах російських цензурних обмежень, тоді як галичани сподівалися на підтримку в боротьбі проти тотального польського наступу, подолання русофільства на місцевому ґрунті. “Ці два полюси, – стверджує М. Мудрий, – створювали своєрідне силове поле української соборності”⁵⁰. В. Білозерський писав у листі до галичанина О. Партицького 2 вересня 1867 р. про потребу стояти “твердо на своїй власній землі між своїм власним народом”, в іншому випадку “ми не чули бь у собі ніякої живої сили – духь польський, або німецький здув би, змів би насъ зь нашого галицького-руського становища...”⁵¹. У наддніпрянсько-галицьких взаєминах нерідко траплялися непорозуміння не лише з об’єктивних (різні умови виховання й діяльності, труднощі в комунікації тощо), а й суб’єктивних причин.

Галичина на сторінках журналу “Основа”. Інтерес до національного руху в Галичині виразно проявився на сторінках періодичної преси громадівців-українофілів – журналу “Основа” (1861–1862 рр.) і газети “Киевский телеграф” (1875–1876 рр.). У виданні “Основи”, що виходила з січня 1861 р. як “южно-руській літературно-учений вѣстникъ”, брали активну участь П. Куліш, М. Костомаров, О. Кістяківський та ін., головним редактором був В. Білозерський. Журнал виходив упереміш українською і російською мовами, публікував наукові праці й джерела з історії України, етнографічні матеріали, художні твори, статті й замітки з питань освіти, сільського господарства, про становище селян, розвиток промисловості й торгівлі тощо. Центральною в “Основі” була постать Т. Шевченка, твори якого (або про нього) друкувалися майже в кожному номері. Редакція журналу задекларувала мету – “просвѣщеніє въ народномъ духѣ”, “всестороннее и безпристрастное изслѣдование Южнорусскаго края и Южнорусскаго народа”, з позицій єдності русько-українського простору обабіч Збруча регулярно подавала відомості “изъ Русинской Галиціи и съ Юга вообще”⁵². Видавці “Основи” ставили своїм головним завданням працювати на ниві української культури, сприяти піднесенню освіти народних мас, національної самосвідомості, мирним шляхом домагатися вільного національного розвитку українського народу⁵³.

Уже в першому номері містилася стаття, в якій було зроблено спробу систематизувати дані для створення “народописной карты Русинскаго народа”. “Въ настоящее время Южноруссы, Малоруссы, или, правильнѣе, Русины, – писав автор статті М. Левченко, – живуть въ Россіи сплошною массою въ губерніяхъ: Полтавской, Харьковской, Киевской, Волынской и Подольской, а также въ землѣ Черноморскихъ Казаковъ”. Крім того, вони масово проживали в Чернігівській, Катеринославській, Херсонській, Курській, Воронежській, Таврійській, Люблінській губерніях, в одному з повітів Гродненської, а також під австрійською владою “въ Галиціи Русины составляютъ сплошную массу населенія къ востоку отъ рѣки Сана (Сян. – *I.P.*)”⁵⁴. Автор прямо стверджував, що “Русины, по происхожденію, быту и языку, представляютъ одно племя, но по мѣсту жительства носятъ различныя наименованія”. Серед півтора десятка назв поряд з жителями Наддніпрянщини у складі Росії (“гетманьці” у Чернігівській губернії, “степовики” – в Полтавській і Катеринославській, “україньці” – в Київській, яка власне “называется Украиною”, “польщаки” – в Подільській та ін.) виділялися етнічні групи на західноукраїнських землях під Австрією. Зокрема, це власне “русини” або “русняки” – жителі рівнинної частини Галичини, “гуцули” – “Русины, живущіє по Карпатамъ”, “бойки” – населення південно-східної частини

Галицької землі, “патлачи” – жителі Буковини і Бессарабії, а також “сотаки”, що межують зі словаками. Нарешті, “въ Венгрии живущіе въ горахъ Русины называются Лишаками, а въ долинахъ – Лимаками...”⁵⁵. Автор зробив одну з перших спроб обґрунтувати межі проживання українського народу, усвідомлював етнічну єдність українських земель по обидва боки російсько-австрійського кордону, хоч і не вживав сучасний етнонім “Україна”, “український”.

Журнал окреслював територію України із соборницьких позицій: на заході – “отъ г. Сандеча, въ Галиции, въ 10-ти миляхъ отъ Кракова”, далі українські землі охоплювали “большую часть Австрійської Галиции, половину Люблинской губернии Царства Польскаго, малую часть Гродненской и Минской губерний, всю Волынскую, Каменецъ-Подольскую, Херсонскую, Киевскую, Полтавскую, Харьковскую, Черниговскую губернию, части Курской и Воронежской, Екатеринославскую, третью часть Таврической губернии и Землю Кубанскаго (Черноморскаго) войска”. Підкреслюючи багатоетнічний склад населення краю, де проживали не лише “украинцы”, в журналі говорилося: “Въ Галиции и Люблинской губернии высшій классъ и городскіе обыватели большею частію Поляки... во всей западной Украинѣ весьма много Евреевъ”. Однак більшість жителів краю – це прості селяни, що розмовляють “Южно-русскимъ или Украинскимъ языкомъ”⁵⁶. “Страна, населенная Южноруссами (Украинцами, Малороссами), – відзначалося на сторінках “Основи”, – занимаетъ часть Восточной Европы... Край этот... входитъ въ составъ двухъ государствъ: Россіи и Австріи; меньшая часть (одна четырнадцатая) принадлежитъ послѣдней”⁵⁷. Отже, читачі журналу мали змогу отримати територіальне “уявлення” України, що охоплювала етнічні землі під владою Російської та Австрійської імперій.

Серед здобутків громадівського руху було наукове обґрунтування окремішності українського й російського народів у дусі шевченківської національної парадигми. Найбільш детально це зробив М.Костомаров у статті “Две русские народности”, опублікованій у березневному 1861 р. номері журналу “Основа”. Назва “Русь”, уважав історик, закріпилася здавна “за южнорусскимъ народомъ”. Історично склалося так, що в нього “какъ будто было похищено его прозвище” сусіднім північним народом на землях “Московского государства”. Підкреслювалося, що “въ старину Сѣверовосточная Русь называлась Русью только въ общемъ значеніи”, так само “теперь южнорусскій народъ могъ называться русскимъ въ общемъ смыслѣ, но въ частномъ, своенародномъ, долженъ былъ найти себѣ другое названіе”. У XVII ст. з’явилися назви “Украина, Малороссія, Гетманщина”, хоч, правда, не як етноніми, а лише як “мѣстныя и временныя явленія его (народу. – І.Р.) історіи”. Видуманий останнім часом термін “южноруссы”, на думку М.Костомарова, – чисто книжний, зі всіх назв “для нашего народа”, що відрізняють його від “великорусскаго”, найбільше прижилося слово “хохоль”. “Сказавши Хохоль, Великоруссы разумѣть подъ этимъ словомъ дѣйствительно народный тип”⁵⁸.

У цьому контексті М.Костомаров згадав про Галичину як органічну частину єдиного етнічного масиву, що межував на заході “съ чуждыми народностями”. Тут удалось утримати “древнее названіе въ частномъ значеніи, и такъ Галицкій Червоноруссы остался Русскимъ, Русиномъ, ибо имѣлъ столкновение съ Поляками, Нѣмцами, Уграми”⁵⁹. Поляки в Галичині насильно запроваджували свою мову, католицьке віросповідання, мали на меті “лишить насъ... нашей народности, заключивъ ее въ польскую...”⁶⁰. Автор описав розбіжності між “двома русскими народностями” в різних сферах життя, намагався вперше дати “модель” українського народного характеру⁶¹. Прочитавши із захопленням книжку про народні звичаї та обряди русинів з-під Збруча, видану у Львові 1861 р. (“Народныи звичаи и обряды знадъ Збруча, описаны Игнатомъ Галькомъ. Часть І”)⁶², П.Куліш надрукував в “Основи” частину фольклорного матеріалу⁶³. У редакційній примітці було сказано, що народно-пісенна творчість однакова “у Галицькихъ Русняківъ и въ насъ Украинцівъ... Кто жъ теперь скаже, що сі народи не рідні між себе? Нехай Поляки й Німці скільки хочуть пишуть, що Галичане – їх одріддя, їх перевертні, їх давній нащадокъ. Одна мова, одні пісні, одні звичаї въ обохъ народівъ...”⁶⁴. Ідейні погляди громадівців-українофілів суперечили зусиллям офіційних правлячих кіл, які сподівалися насадити культурно-мовну однорідність в імперії Романових, пропагували думку, що “малоросси”,

тобто українці, становлять інтегральну частину всеросійської нації, а їхня мова – це наріччя російської мови.

Проблеми самобутньої української ідентичності були розглянуті в статтях М.Костомарова “Правда москвичам о Руси” і “Правда полякам о Руси”, де говорилося про відмінність українців-“малоросів” як від великоросів, так і від поляків. Зокрема, було сказано про те, що в політичному відношенні Південна Русь тісно пов’язана з Москвою, але за складом народного характеру є ближчою до Польщі⁶⁵. “Пора, братья Поляки, – писав М.Костомаров, – ... сознать полное, совершенное отсутствие... всякихъ правъ польской народности на нашъ южно-русскій край; пора обращаться съ нами, какъ съ народомъ равнымъ себѣ, уважать наше стремленіе къ самостоятельному и независимому развитію нашихъ народныхъ силъ...”⁶⁶. Водночас історик переконував читачів, що існує самобутня “народность Малорусская”, на відміну від “Великорусской – Московской народности”. Слово “Русь”, вважав він, наприкінці XI – на початку XII ст. уживалося у двох значеннях: “въ смыслѣ Киевской Земли и въ смыслѣ вообще федерации земель, состоявшихъ съ Киевомъ подъ управленіемъ одного рода”⁶⁷.

“Основа” прихильно відгукнулася про вихід у світ львівської газети “Слово” в 1861 р. “Всѣмъ сердцемъ привѣтствуемъ начало народной журналистики въ близкой намъ южнорусской Галиции, – відзначала редакція журналу. – Политическая газета “Слово” будетъ преимущественно посвящена отечественной, Русинской жизни и намѣрена быть вполне *Словомъ Русскимъ*” (виділено в оригіналі. – І.Р.). Водночас висловлювалося переконання, що “Слово” “пребудетъ вѣрнымъ и непоколебимымъ слугою Русинской народности...”⁶⁸. У кінці статті містився заклик редактора газети Б.Дідицького до наддніпрянських читачів передплатувати “Слово”, “дописувати къ намъ преимущественно въ справахъ Руси домашнихъ”⁶⁹. Наддніпрянські громадівці критично ставилися до літературної продукції русофілів (москвофілів) у Галичині, що була надрукована макаронічним “язичієм” – сумішшю церковнослов’янської, польської мов і місцевої говірки. Мовно-правописні експерименти творців “язичія” суперечили українському варіанту національної ідентичності галичан, ідеям “Руської трійці”, Головної руської ради в 1848 р. “Если приведенные нами образцы стихотвореній, – підкреслювалося у статті, вміщеній в “Основи”, про мову русофільських видань у Галичині, – по языку своему ближе къ литературному русскому, чѣмъ произведенія украинскихъ авторовъ, то это свидѣтельствууетъ только объ удаленіи галицкихъ писателей отъ своей народности и, конечно, ни въ какомъ случаѣ не можетъ быть отнесено ни къ чести русской литературы, ни къ заслугѣ галицкихъ писателей”. Ураховуючи, за словами журналу, “неестественность и натянутость” літературної мови галицьких русофілів, місцеві видання більше нагадували редакції “языкъ великорусскихъ авторовъ псевдо-классической школы прошлаго столѣтія”⁷⁰.

Свідченням інтересу серед наддніпрянських читачів до національного життя галицьких русинів стали невідомі публікації в журналі “Основа”, спеціально присвячені краю. Автором статей, на запрошення видавців “Основи”, найімовірніше, був Я.Головацький⁷¹. Так, у статті “Русины”⁷² містилися відомості “о Южноруссахъ, или Русинахъ, вошедшихъ въ составъ Австрійской имперіи”, зроблено короткий аналіз складу місцевого населення, етнічних кордонів, що частково стикалися “съ Южноруссами Русской имперіи”. “Въ Австріи Южноруссы, – писав автор, – носятъ официальное названіе Рутеновъ (Ruthenen – Русины), названіе Малороссіянъ, Малоруссовъ и Южноруссовъ употребляется тамъ весьма рѣдко; Поляки, живущіе въ Галиции, называютъ южноруссовъ – Русняками (Rusniacy)”⁷³. Стаття “Русины в 1848 году”⁷⁴ аналізувала розвиток національного руху в Галичині під час революції в імперії Габсбургів. На думку автора, з усіх слов’янських народів під австрійською владою “едва ли не самая тяжелая доля досталась Русинамъ, т. е. Малоруссамъ, живущимъ въ Галиции”. В умовах революційних подій весною 1848 р. відбулося національне пробудження, русини заснували Головну руську раду, що мала на меті “войти въ непосредственныя сношенія съ народомъ, заботиться о его нуждахъ и охранять его свободу”⁷⁵. Відзначивши органічний зв’язок Галичини з Наддніпрящиною, у статті було сказано, що “чувство народности влекло ихъ (галицьких русинів. – І.Р.) къ кровнымъ братьямъ, но слиться съ ними въ одно политическое цѣлое не было никакой возмож-

ности, при тогдашніх відносинах двох держав, в состав которых вошли восточные и западные Малоруссы”⁷⁶. У травні 1862 р. “Основа” помістила нову невіддану статтю Я.Головацького⁷⁷, в якій розповідалося про ставлення русинів до сусідніх народів⁷⁸.

На сторінках журналу “Основа” можна було ознайомитися з розвитком “галицько-руської літератури”⁷⁹, що була “еще очень молода”. З різних каталогів, оголошень за підтримки Я.Головацького співробітник “Основи”, відомий бібліограф Володимир Межов уклав бібліографічний покажчик видань у Галичині за 1837–1862 рр. До списку увійшло 253 публікації – “этотъ дорогой для насъ, по своей полнотѣ и новости, указатель Русинской словесности”. Характерно, що далеко не всі з них автор бачив особисто, не зміг подати повні бібліографічні відомості. У передмові до бібліографії було сказано, що галицькі “русини – кровные братья наши... ближе всѣхъ Славянскихъ племенъ, живущихъ подъ чужеземными правительствами”. Історична доля відірвала русинів “отъ Русскаго міра”, поставила на межу винародовлення, коли “не были пощажены у нихъ ни вѣра, ни языкъ, ни обычаи”. “Самымъ тяжкимъ ударомъ для Галицкой Руси, – говорилось у статті, – было отступничество дворянства и ... разрывъ между образованнымъ, богатымъ сословіемъ и простымъ народомъ”. Однак дух народний не вмер, тільки-но з’явилися можливості після переходу краю під австрійську владу, русини навіть у “неволи вспомнили родные звуки и запѣли пѣснь жизни”. Висловлювалося сподівання невдовзі ближче пізнати “нашихъ братьевъ, уразумѣть вповнѣ ихъ положеніе и борьбу съ враждебными стихіями и оцѣнить великую пользу взаимнаго сближенія”, було прямо сказано, що “ближайшіе родичи Русиновъ – Украинцы”⁸⁰.

Українська громадськість Наддніпрянщини на сторінках журналу з перших вуст отримувала інформацію про особливості національного руху в Галичині. Цікаві відомості про народне життя у Львові подав Я.Головацький у листі до редакції “Основи”⁸¹. “Був це останній поклін Я.Головацького в сторону українства”⁸², – вважав дослідник наддніпрянсько-галицьких зв’язків К.Студинський. Колишній діяч “Руської трійці” з радістю розповів про відкриття товариства “Руська бесіда”. П.Куліш, що під час свого перебування у Львові 1858 р. брав участь в урочистому закладенні фундаменту будинку, де знаходиться товариство, був би радий побачити “зібрану руську братію зъ 50 до 100 чоловікъ, якъ вечерами... бесідають, а все поруськи, ажъ ся душа радує! <...> Якъ то гарно по-козацьки поубиралися наші молодці-студенти та гуляли... козака и коломыйку”. Автор листа переконував, що русини живуть “своєріднимъ життемъ въ древній столиці руського князя Льва”⁸³. Водночас Я.Головацький надіслав вірш (“стихъ”), за його словами, “молодого, даровитого півця нашого” Володимира Шашкевича (в оригіналі – “Шаськевичъ”), виголошений на урочистостях з нагоди відкриття “Руської бесіди” 9 (21) січня 1862 р. Вірш активного учасника народовського руху В.Шашкевича, сина Маркіяна, лідера “Руської трійці”, було надруковано в «Основі». “Нехай и ваші люде знають, які гарні вірші у насъ виголошуються”⁸⁴, – писав Я.Головацький.

Чимало з публікацій “Основи” були передруковані в першій половині 1860-х рр. у народовських часописах Галичини “Вечерницъ” і “Мета”, що сприяло посиленню інтересу серед галицько-руських діячів до українського національного руху на Наддніпрянщині. Так, на сторінках “Вечерницъ” 1862–1863 рр. з’явилися твори Т.Шевченка, П.Куліша, М.Костомарова, Л.Глібова, О.Стороженка та ін. Інформуючи читачів про прихильне ставлення “Основи” до галицьких літераторів, що писали простою народною мовою, редакція львівського часопису стверджувала: “Животность (життєздатність. – *І.Р.*) української літератури найліпше доказывается простотою и природностью своего разбудженья...”⁸⁵. М.Драгоманов писав у “Вестнику Европы” 1872 р. (№31): “... Украинская литература и петербургская «Основа» были первою живою нитью, которая притянула наших оторванных от России соплеменников в сферу русских интересов”⁸⁶.

Газета “Киевский телеграф” про Галичину. Інтерес до Галичини, національного життя місцевих русинів виявляла газета “Киевский телеграф”, що виходила під редакцією громадівців у 1875–1876 рр. (до заборони цензурою за Емським указом). Редагований “дуже гарно і цікаво”, за словами І.Франка, часопис ширив українофільські погляди “серед інтелігенції, яка в Росії

здебільшого геть помосковлена... “Кіевській Телеграфъ” звертав пильну увагу також на жите Русинів у Галичині і знайомив російську громаду з тим, що діється у нас. Сей відділ провадив головню М.Драгоманов”⁸⁷. Він “зробив з “Киевского телеграфа”, за словами самого М.Драгоманова, “газету критики громадського і письменського життя в Галичині... ніколи ні перед тим, ні після того на Україні не писалось так часто й багато про Галичину, як в початку 1875 р. в “К[иевском] телеграфѣ”⁸⁸. Домінуючу роль у виданні відігравали М.Драгоманов, С.Подолінський, М.Зібер, Ф.Вовк (“вся праця лягла на 4–5 чоловік”)⁸⁹. Редакція газети поставила за мету “служить Южной Россіи”, що, як було сказано, “по своимъ физико-географическимъ условиямъ, по складу своей промышленной и земледѣльческой продукции составляетъ рѣзко отдѣленное отъ другихъ частей Имперіи цѣлое”⁹⁰. У передовій статті 1 січня 1876 р. говорилось про особливість історичного минулого України-“Малоросії” – постійну боротьбу з ворогами, яка врешті-решт “убила Малоросію, и когда она, полумертвая, бросилась подъ защиту брата и единовѣрца – Московскаго Царства, ея судьба была уже рѣшена... До сихъ поръ она (Малоросія. – *І.Р.*) – мертвая красавица, истерзанная татарами, обезчещенная магнатствомъ польскимъ”. Водночас висловлювалося переконання, що “Малоросія не умерла на всегда, она воскреснетъ”, але тільки у взаємодії із сусідніми народами – “великоруссами и поляками”⁹¹.

На сторінках газети говорилось про національну єдність галичан із наддніпрянськими “малоросами”. Зокрема, можна було ознайомитися з структурою населення Галичини, що, за словами редакції, викликала інтерес у читачів, особливо інформація “о нашихъ одноплеменникахъ русскихъ галичаныхъ”. У газеті писалося, що “Галиція єсть примущественно страна сельскаго населенія” (майже 80% усіх жителів), причому абсолютну більшість складають “руськіє” (так в оригіналі було названо місцеве населення. – *І.Р.*) і поляки. Серед “руських” виділялися етнічні групи, що проживали в горах: гуцули (у Станіславському і Коломийському округах), бойки (в Самбірському і Стрийському), куртаки або чухонці (у Сяноцькому)⁹². “Русини Галиції, – відзначалося у статті, – почти исключительно – простой народъ, мелкіе земледѣльцы или чернорабочіе”, що зазнають утисків з боку поляків, які з давніх часів дотримуються тенденції експлуаторських відносин “панства и хлопства”⁹³. Про усвідомлення національної єдності русинів-українців по обидва боки Збруча свідчить аналіз структури населення в Галичині. Східна Галичина, писав автор, “представляетъ условія середня между Право- и Лѣвобережной Украйной”, більш схожа все-таки до Правобережжя, в обох регіонах були сильні впливи поляків у суспільному житті. Підкреслювалося, що “почти всѣ предприниматели въ восточной Галиції поляки и евреи, а рабочіе въ значительномъ большинствѣ рускіє”⁹⁴.

Наддніпрянські читачі мали змогу довідатись про характер політичного життя в Галичині в циклі газетних статей “Письма изъ Львова” і “Письма изъ Австрії”. Зокрема, із симпатією писалося про народовську течію і львівський журнал “Правда”, що виходив як орган “демократической партії”. Водночас було сказано про політичну слабкість народовців на середину 1870-х рр., серед яких бракувало яскравих лідерів, за винятком о. С.Качали: “Очевидно, народная русская партія въ Галиції не доросла еще до пониманія своего политическаго назначенія... не успѣла еще выйти за предѣлы теоріи и... подготовитъ самостоятельныхъ дѣятелей на поприщѣ политическомъ”⁹⁵. Іншим разом говорилось про невеликий тираж “Правди” (300–400 примірників) і критичне ставлення більшості галичан до фонетичного правопису та мови журналу. Крім видання “Правди”, згадувалося про діяльність “Просвіти”, що поширювала серед простолюду книжки живою народнорозмовною мовою. Однак редакція із сумом відзначала, що “Просвіта” як народовське товариство “русскихъ галичанъ” не виявляла ознак “жизни, ибо нѣтъ въ немъ дѣйствительной истины, какъ нѣтъ и пониманія своихъ конечныхъ цѣлей”. Мабуть, це твердження грішило суб’єктивізмом, бо створене у Львові 1868 р. товариство “Просвіта” стало першою освітньою організацією для народу, попри організаційні й фінансові проблеми в перші роки існування, відіграло важливу роль у поширенні нової української літератури, інтересу селян до освіти. Критичні висловлювання на адресу галицьких народовців з’явилися в газеті під ідейним впливом М.Драгоманова – лідера “молодих” громадівців, які акцентували увагу на

соціально-політичній проблематиці. “Киевскій телеграф” зауважив, що галицьке “українофільство игнорируетъ экономическій бытъ и боится говорить о лучшей его организаціи”⁹⁶.

Різно відрізнялася від народовців-українофілів друга течія національного руху в Галичині – “русофилів”, в якій домінуючі позиції займало духовенство, за словами газети, “сила их очень велика”. Русофільський часопис “Слово”, як було сказано, вважав зрадницькою мову і шрифт “Правди”, однак мова (“языкъ”) самого “Слова” була незрозумілою – то “русскій, то какой-то смѣшанный, неопредѣленный, что объясняется отчасти недостаточнымъ знаніемъ русскаго литературнаго языка редакціей, а отчасти желаніемъ послѣдней бытъ вполне понятной для мѣстныхъ читателей”. Відзначаючи гостроту мовно-літературних суперечок між русофілами й народовцями, автор статті підкреслював безпідставність закидів, нібито “поляки, боясь сближенія по языку и шрифту печати русиновъ съ русскими, нарочно протезируютъ коноводамъ (так презирливо називали народовських лідерів опоненти. – *І.Р.*) українофільства и даже даютъ имъ деньги и субсидіи на пропаганду українофільства”. На думку газети, самі поляки не вірили в національне самоствердження, “обособленіе Украины”, але боялися можливості зближення русинів Галичини з Росією⁹⁷. Щодо русофільського “Академического кружка” у Львові, що видавав у середині 1870-х рр. літературний журнал “Другъ”, було сказано: “... Ожидаемъ, что неиспорченная практической расчетливостью молодежь отдастся всѣмъ сердцемъ и душой на служеніе народу...”⁹⁸. Вірогідно, стаття була написана прихильником радикальних поглядів серед молодшої генерації галицько-руської інтелігенції, що опинилася під ідейним впливом М. Драгоманова. Редакція “Друга”, як відомо, еволюціонувала на українофільські позиції, до її складу входили відомі галицькі діячі І. Франко, М. Павлик, І. Белей та ін.

Газета критично відгукнулася про діяльність галицьких русофілів (“русофильское направление”). Зокрема, було сказано, що засноване у Львові 1874 р. русофільське культурно-освітнє товариство імені М. Качковського – “наиболѣе распространенное и известное въ Галиціи общество”. Серед членів товариства переважали греко-католицькі священники, вузька соціальна база обмежувала сфери впливу “всѣхъ здѣшнихъ руссофильскихъ обществъ”. На думку автора, категоричне несприйняття в середовищі духовенства всього польського не давало змоги побачити “ничего болѣе этого религиозно-политического раздора”. Інтерес редакції, в дусі драгоманівської програми, до соціально-політичної проблематики, захисту економічних інтересів селян і робітників проявився в тезі, що по-справжньому “народное дѣло – его (народу. – *І.Р.*) экономическое и социальное положение”. Водночас із сумом говорилося про ігнорування “русофилами истинно народныхъ потребностей”⁹⁹. На сторінках газети звернуто увагу на важке соціально-економічне становище українського селянства в Галичині, що перебувало під гнітом єврейського капіталу: “... Еврейство забрало въ свои руки не только всю торговлю здѣшняго края, но и весь экономическій бытъ”¹⁰⁰.

Редакція інформувала наддніпрянських читачів про діяльність Галицького крайового сейму. Так, було піддано критиці сеймову фракцію галицьких русинів – “Русскій клуб”, що мав захищати інтереси трудового люду, який у пошуках кращої долі був змушений емігрувати в чужі краї. Однак замість обіцяних благ на переселенців чекало “самое горькое разочарование”¹⁰¹. Унаслідок конституційних реформ в Австрійській імперії 1860–1870-х рр. владу в краї, за словами газети, “узурпувала” польська більшість, до якої русини були в опозиції. Автор критично відгукнувся про “узконаціональную оппозицію русиновъ”, що для захисту інтересів простого народу повинна була об’єднатись “съ однородной оппозиціей части самого польскаго населения”, “осмыслиться постановкой на первый планъ вопроса общественнаго”¹⁰². Отже, було підтримано радикальні, соціалістичні погляди, заклик до справедливого, без визиску й неволі, суспільного ладу, до взаємодії українського й польського демократичного рухів.

Газета приділила свою увагу політиці австрійського уряду в Галичині. Зокрема, підкреслювалося, що під час багатолітнього правління (з 1849 р.) польського намісника краю А. Голуховського роздавався “громъ противъ «русинства», «московщины» и всего непольскаго”. А. Голуховський спрямував зусилля на утвердження переваги поляків у політичному житті провінції, національний рух галицьких русинів трактував як проросійський, небезпечний для

Австрії. Водночас критично оцінювалася діяльність наступного намісника Галичини поляка А. Потоцького, за висловом автора, людини “безъ опредѣленнаго образа мыслей, безъ солиднаго образования и безъ характера”¹⁰³. Становище галицько-руського населення під австрійською владою вважалось безправним: “Русинамъ долгое время фактически былъ воспрещенъ выходъ изъ состоянія невѣжества...” Однак після ліквідації кріпацтва в 1848 р., коли було скинуто пута безправ’я, кількість осіб руського походження серед галицької інтелігенції збільшилася, але навіть тепер посіяні А. Голуховським “традиції полонизма... все еще живутъ и практикуются”. У цій же статті виразно декларувалася мовно-культурна єдність населення Галичини й Наддніпрянської України, що говорило однаковою мовою по обидва боки російсько-австрійського кордону (“восточная Галичина населена почти исключительно русинами, говорящими на томъ нарѣчьи, на которомъ объясняется вся Украина Россіи”)¹⁰⁴.

На сторінках “Киевского телеграфа” з песимізмом писалося про перспективи внутрішньополітичної стабільності Габсбурзької монархії, зусилля щодо утримання в порядку “внутренняго государственнаго строя”, лавірування у внутрішній політиці. Газета переконувала читачів, що “внутренній разладъ все больше и больше увеличивается”, сусідню імперію охопила економічна криза¹⁰⁵. Отже, на перший план у Галичині, як і по всій Австрії, вийшли питання соціально-економічного характеру¹⁰⁶. Водночас містилася інформація про відкриття в 1875 р. університету в Чернівцях, що, попри свій німецький характер, мав дати поштовх для розвитку освіти й культури в краї, зростання рівня національної свідомості “мѣстныхъ буковинскихъ народностей – малорусской и румынской”. Було прямо сказано, що діяльність талановитих галицьких і буковинських письменників породжувалася впливами “преимущественно малорусскими”¹⁰⁷.

Газета публікувала особисті враження від красназвочної мандрівки Галичиною, що давали уявлення про єдність русько-українського простору. Наддніпрянський автор (прихований під ініціалами С.П.) писав, що від Львова до Карпатських гір проживають русини, а “въ горахъ этой мѣстности... Бойки и Списаки, племена всего ближе стоящія къ чисто русскимъ гуцуламъ; за карпатскимъ хребтомъ начинается угорская Русь”. Проїжджаючи через галицьке село, в автора статті виникла думка, що він знаходиться не далеко в Карпатах, а де-небудь у гористій частині Подільської губернії на Правобережжі. “Украинская хата сохранилась почти въ своей типичной приднѣпровской формѣ”¹⁰⁸, – писав він. Цікавими були спогади про розмову з гуцулом-заробітчанином, який не знайшов доброї роботи в Західній Галичині, цікавився зарплатою та умовами працевлаштування в Росії. “Этотъ работникъ гуцулъ произвелъ на меня самое пріятное впечатлѣніе, – згадував автор статті. – Говорилъ онъ чистымъ украинскимъ языкомъ, но гораздо оживленнѣе, чѣмъ говорятъ наши крестьяне...” Газета писала про славу, яку здобули гуцули як старанні працівники, що, однак, мають репутацію “людей буйныхъ”: не проходить і року “въ Гуцуліи”, щоб селяни не підняли повстання¹⁰⁹.

Отже, газета “Киевскій телеграф” регулярно висвітлювала різні аспекти національного руху в Галичині, що свідчило про інтерес наддніпрянських українофілів до краю. Редакція газети обстоювала українську національну ідентичність галичан, була популяризатором ідеї всеукраїнської єдності по обидва боки Збруча. Зрозуміло, що вміщені в газеті матеріали про галицьких русинів не були надто інформативними, нерідко траплялися неточності, а то й помилки (приміром, у висвітленні суспільно-політичного життя в краї, етнічних груп населення тощо). Автори публікацій, здебільшого так і не названі, мали досить обмежену інформацію про крайн через бюрократичні й цензурні перешкоди. Аналіз видавничої діяльності газети дає підстави стверджувати, що редакція інформувала про становище русинів Галичини через призму радикальних ідей М. Драгоманова.

(Закінчення – в наступному номері)

1. Мудрий М. Національно-політичні орієнтації в українському суспільстві Галичини австрійського періоду у висвітленні сучасної історіографії / М. Мудрий // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Л., 2002. – Вип. 37. – Ч. 1. – С. 497, 498.
2. Іванова Л. Г. Суспільно-політичний рух в 60-х рр. XIX ст. в Україні: до проблеми становлення ідеології / Л. Іванова, Р. Іванченко. – К., 2000. – 352 с.; їх же. Громадівський рух 60-х рр. XIX ст. в

- Україні: проблеми, ідеологія / Л. Іванова, Р. Іванченко. – К., 1999. – 128 с.; Світленко С. І. Народництво в Україні 60–80-х років XIX століття. Теоретичні проблеми джерелознавства та історії / С. Світленко. – Дніпропетровськ, 1999. – 240 с.; Нахлік Є. К. Пантелеймон Куліш : особистість, письменник, мислитель : у 2 т. / Є. Нахлік. – К., 2007. – Т. 1 : Життя П. Куліша: Наукова біографія. – 463 с. *та ін. Див. також:* Райківський І. Галичина на сторінках журналу “Киевская старина” (1882–1906 рр.) / І. Райківський // Україна соборна : зб. наук. статей. – Вип. 2. Ч. III : Історична регіоналістика в контексті соборності України. – К., 2005. – С. 167–177; його ж. Ідея соборності України на сторінках журналу “Основа” (1861–1862 рр.) / І. Райківський // Україна соборна : зб. наук. статей. – Т. 1. – К., 2006. – Вип. 4. – С. 188–194.
3. Бернштейн М. Д. Журнал “Основа” і український літературний процес кінця 50-х – 60-х років XIX ст. / М. Бернштейн. – К., 1959. – С. 21.
 4. Іванова Л. Г. Суспільно-політичний рух 60-х рр. XIX ст. в Україні : до проблеми становлення ідеології / Л. Іванова, Р. Іванченко. – К., 2000. – С. 164, 178, 181; їх же. Громадівський рух 60-х рр. XIX ст. в Україні: проблеми, ідеологія / Л. Іванова, Р. Іванченко. – К., 1999. – С. 19; Побірченко Н. Короткий біографічний словник членів Київської старої громади (друга половина XIX – початок XX століття) / Н. Побірченко. – К., 1999. – С. 3.
 5. Житецький Г. Київська громада за 60-тих років / Г. Житецький. – К., 1928. – С. 33.
 6. Світленко С. І. Народництво в Україні 60–80-х років XIX століття. Аналіз публікацій документальних джерел / С. Світленко. – Дніпропетровськ, 1995. – С. 7, 8; його ж. Народництво в Україні 60-80-х років XIX століття. Теоретичні проблеми джерелознавства та історії / С. Світленко. – Дніпропетровськ, 1999. – С. 178, 179.
 7. Світленко С. І. Народництво в Україні 60–80-х років XIX століття. Теоретичні проблеми джерелознавства та історії... – С. 158.
 8. Моя исповедь // Антонович В. Б. Моя сповідь. Вибрані історичні та публіцистичні твори / В. Антонович. – К., 1995. – С. 88, 89.
 9. Погляди українофілів // Антонович В. Б. Моя сповідь. Вибрані історичні та публіцистичні твори... – С. 144.
 10. Світленко С. Українські громади другої половини XIX – початку XX ст. (Особливості ідеології та діяльності) / С. Світленко // Київська старовина. – 1998. – № 2. – С. 12.
 11. Гніп М. Громадський рух 1860 р.р. на Україні. Книга перша. Полтавська громада / М. Гніп. – Харків, 1930. – С. 12.
 12. Дорошенко Д. Пантелеймон Куліш / Д. Дорошенко. – Київ ; Лейпціг, (б.р.). – С. 200.
 13. З історії київської української громади. Промова Павла Житецького на Шевченкових роковинах (з його посмертних паперів) // Записки НТШ. – Л., 1913. – Т. СХVI. – С. 183.
 14. Сарбей В. Г. Національне відродження України / В. Сарбей // Україна крізь віки. – К., 1999. – Т. 9. – С. 197, 198.
 15. Подолинський С. Листи та документи / С. Подолинський ; упоряд. Р. Сербина, Т. Слюдикової. – К., 2002. – С. 66, 67, 70.
 16. Світленко С. І. Українські громади другої половини XIX – початку XX ст. : (особливості ідеології та діяльності) / С. Світленко // Світ модерної України кінця XVIII – початку XX століття : зб. наук. праць. – Дніпропетровськ, 2007. – С. 92, 94.
 17. Драгоманов М. П. Автобиографическая заметка / М. Драгоманов // Літературно-публіцистичні праці : у 2-х т. – К, 1970. – Т. I. – С. 65.
 18. Зашкільняк Л. Михайло Драгоманов, соціалізм і польський соціалістичний рух / Л. Зашкільняк // Україна : культурна спадщина, національна свідомість, державність. Вип. 9 : Ювілейний збірник на пошану Ф. Стебля. – Л., 2001. – С. 421, 422.
 19. Круглашов А. Драма інтелектуала: політичні ідеї Михайла Драгоманова / А. Круглашов. – Чернівці, 2000. – С. 457, 458.
 20. Лисяк-Рудницький І. Михайло Драгоманов / І. Лисяк-Рудницький // Історичні есе : у 2 т. – К., 1994. – Т. 1. – С. 283.
 21. Франко І. Українці / І. Франко // Зібр. творів : у 50 т. – К., 1984. – Т. 41. – С. 189.
 22. Нахлік Є. К. Пантелеймон Куліш : особистість, письменник, мислитель : у 2 т. / Є. Нахлік. – К., 2007. – Т. 1 : Життя Пантелеймона Куліша : наукова біографія. – С. 103, 245.
 23. Там само. – С. 115, 116.
 24. Там само. – С. 119, 126, 133.
 25. Там само. – С. 156.
 26. Нахлік Є. Пантелеймон Куліш і “Руська трійця”. До проблеми ідеологічних шукань серед української інтелігенції XIX століття / Є. Нахлік. – Л., 1994. – С. 5, 24.
 27. Нахлік Є. К. Пантелеймон Куліш... – С. 201, 203, 204.

28. Дорошенко Д. Пантелеймон Куліш... – С. 36, 37.
29. Нахлік Є. К. Пантелеймон Куліш... – С. 211, 212, 214, 217.
30. Нахлік Є. К. Пантелеймон Куліш... – С. 221, 233, 234, 241.
31. Там само. – С. 240, 244, 251.
32. Там само. – С. 256, 257, 300.
33. Там само. – С. 302.
34. Лотоцький О. П. О. Куліш та М. П. Драгоманов у листуванні / О. Лотоцький. – Прага, 1937. – С. 3.
35. Федченко П. М. Михайло Драгоманов. Життя і творчість / П. Федченко. – К., 1991. – С. 53, 67, 69.
36. Драгоманов М. П. Австро-руські спомини (1867–1877) / М. Драгоманов // Літературно-публіцистичні праці : у 2 т. – К., 1970. – Т. 2. – С. 165.
37. Там само. – С. 167.
38. Там само. – С. 170, 171.
39. Там само. – С. 190.
40. Там само. – С. 214.
41. Там само. – С. 191, 195, 201.
42. Лисяк-Рудницький І. Карпатська Україна... – Т. 1. – С. 460.
43. Драгоманов М. П. Австро-руські спомини... – С. 263, 281.
44. Микитчук Н. М. Ідея української соборності у творчій спадщині й діяльності М. Драгоманова та І. Франка : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук / Н. Микитчук. – Дніпропетровськ, 2006. – С. 10; її ж. Впливи європейської інтелектуальної традиції на становлення ідеї української соборності у світогляді М. Драгоманова / Н. Микитчук // Наддніпрянська Україна : історичні процеси, події, постаті : зб. наук. пр. / відп. ред. С. І. Світленко. – Дніпропетровськ, 2006. – Вип. 4. – С. 94.
45. Драгоманов М. П. Австро-руські спомини... – С. 196.
46. Драгоманов М. Листи до Ів. Франка і інших. 1881–1886 / видав І. Франко. – Л., 1906. – С. 142.
47. Лисяк-Рудницький І. Перша українська політична програма: “Передне слово” до “Громади” Михайла Драгоманова / І. Лисяк-Рудницький // Історичні есе... – Т. 1. – С. 350, 351.
48. Архів Михайла Драгоманова. Т. 1 : Листування Київської старої громади з М. Драгомановим (1870–1895 рр.) / за ред. Р. Смаль-Стоцького. – Варшава, 1937. – С. 276.
49. Михайло Драгоманов. Документи і матеріали. 1841–1994. – Л., 2001. – С. 481, 482.
50. Мудрий М. Формування новочасної національно-політичної культури українського суспільства Галичини (проблема зовнішніх моделей) / М. Мудрий // Вісник Львівського університету. Серія історична. – Л., 2003. – Вип. 38. – С. 141, 142.
51. Студинський К. Галичина й Україна в листуванні 1862–1884 рр. Матеріали до історії української культури в Галичині та її зв'язків з Україною / К. Студинський. – Харків – Київ, 1931. – С. 56.
52. Бьлззерській В. Основа, южнорусській літературно-учений вѣстникъ / В. Бьлззерській // Основа. – 1861. – сентябрь. – С. 2.
53. Світленко С. І. Особливості світоглядних цінностей української інтелігенції XIX – початку XX ст. / С. Світленко // Світ модерної України кінця XVIII – початку XX століття. – С. 113.
54. Левченко М. Мѣста жительства и мѣстныя названія русиновъ въ настоящее время / М. Левченко // Основа. – 1861. – январь. – С. 263, 264.
55. Там само. – С. 264, 265.
56. И. М. Краткое географическое обозрѣніе края, населеннаго южнорусскимъ (украинскимъ или малороссійскимъ) народомъ / И. М. // Там само. – Май. – С. 40.
57. Там само. – С. 39.
58. Костомаровъ Н. Двѣ русскія народности / Н. Костомаровъ // Там само. – мартъ. – С. 40, 41.
59. Там само. – С. 40.
60. Там само. – С. 79.
61. Костомаров Н. И. Две русские народности / Н. Костомаров. – К. ; Харьков, 1991. – С. 68, 69.
62. ЦДІАУЛ. – Ф. 362 (Студинський К. – академік), оп. 1, спр. 101 (Праця “Зв'язки Василя Білззерського з Галичиною”). – Арк. 15.
63. Русинське весілля надъ Збручемъ // Основа. – 1862. – квітень (апрѣль). – С. 1–40.
64. Там само. – С. 1.
65. Міллер О. Засвоюючи логіку націоналізму: ставлення владних кіл Імперії та громадської думки її столиць до українського національного руху в перші роки царювання Олександра II / О. Міллер // Україна модерна. – Л., 1997–1998. – Ч. 2–3. – С. 83, 84.
66. Костомаровъ Н. Правда полякамъ о Руси (По поводу новой статьи въ Revue Contemporaine) / Н. Костомаровъ // Основа. – 1861. – октябрь. – С. 112.

67. Костомаровъ Н. Правда москвичамъ о Руси // Там само. – С. 3, 6, 14.
 68. Богдан А. Дѣдицкій Галицко-русская газета “Слово” / А. Богдан // Там само. – Мартъ. – С. 81.
 69. Богдан А. Дѣдицкій Галицко-русская газета “Слово” / А. Богдан // Там само. – С. 83.
 70. П.....кій А. Замѣтка о народномъ языкѣ / А. П.....кій // Там само. – Апрель. – С. 25.
 71. ЦДІАУЛ. – Ф. 362, оп. 1, спр. 101. – Арк. 11.
 72. Русины // Основа. – 1862. – Січень (январь). – С. 78–80.
 73. Там само. – С. 79.
 74. Русины въ 1848 году. (Памяти Т.Г. Шевченка) // Там само. – Квітень (апрѣль). – С. 1–27.
 75. Там само. – С. 1, 3.
 76. Там само. – С. 8.
 77. ЦДІАУЛ. – Ф. 362, оп. 1, спр. 101. – Арк. 11, 12.
 78. Обь отношеніяхъ Русиновъ къ суздямъ // Основа. – 1862. – Май. – С. 62–74.
 79. Библиографическій указатель галицко-русской литературы, составленный М. И. Межовымъ. Посвящается Я. Э. Головацкому // Там само. – Червець (іюнь). – С. 104–139.
 80. Там само. – С. 104, 105.
 81. Частина листу високоповажного профессора ві Львовскімъ університеті Якова Федоровича Головацького до редактора (30 січня 1862 р.) // Там само. – Липець (іюль). – С. 68–72.
 82. ЦДІАУЛ. – Ф. 362, оп. 1, спр. 101. – Арк. 12.
 83. Частина листу високоповажного профессора... – С. 68, 69.
 84. Там само. – С. 68.
 85. Як гадає Основа про галицьку письменность // Вечерницѣ. – 1862. – Ч. 29. – 16 серпня. – С. 256.
 86. *Цит. за:* Бернштейн М. Д. Журнал “Основа” і український літературний процес кінця 50-х – 60-х років XIX ст. / М. Бернштейн. – С. 215.
 87. Франко І. Про жите і діяльність Олександра Кониського / І. Франко. – Л., 1901. – С. 19.
 88. Драгоманов М. П. Австро-руські спомини / М. Драгоманов. – С. 245.
 89. Там само. – С. 246.
 90. Задачи провинціальной публицистики и литературы вообще // Київській телеграфъ. – 1876. – № 1. – 1 января. – С. 1, 2.
 91. Там само. – С. 1.
 92. Русское и польское население Галиции // Там само. – 1875. – № 34. – 19 марта. – С. 1.
 93. Там само. – 1876. – № 15. – 4 февраля. – С. 2.
 94. С. П. Русское и польское население Галиции // Там само. – 1875. – № 35. – 21 марта. – С. 1.
 95. Письмо изъ Галиции // Там само. – № 43. – 9 апрѣля. – С. 1.
 96. Письмо изъ Львова // Там само. – 1876. – № 21. – 18 февраля. – С. 2.
 97. Там само.
 98. Там само.
 99. Письмо изъ Львова // Там само. – № 24. – 25 февраля. – С. 1.
 100. Там само.
 101. М.Р. Письмо изъ Львова // Там само. – № 56. – 12 мая. – С. 1.
 102. Щекотливое объяснение съ анонимомъ // Там само. – № 21. – 18 февраля. – С. 1.
 103. Там само. – № 24. – 25 февраля. – С. 1.
 104. Там само.
 105. Письма изъ Австріи // Там само. – № 34. – 19 марта. – С. 1.
 106. Изъ Галиции // Там само. – 1875. – № 15. – 3 февраля. – С. 3.
 107. Новый университетъ у нашей границы // Там само. – № 36. – 23 марта. – С. 1, 2.
 108. С. П. Путевыя замѣтки. Отъ Львова до Песта / С. П. // Там само. – № 63. – 28 мая. – С. 2.
 109. Там само.

The article is about the place and role of Galicia in the ideology and activity of the Dnieper Ukrainophile communities. The particular attention is paid to the analysis of the publications in journals “Osnova” and “Kievskiy telegraph”, the activities of P. Kulish and M. Dragomanov, who were the driving forces of the Ukrainophile movement in Galicia in 1860–1880.

Key words: *ukrainophile, national movement, activity, Galicia.*

УДК 94 (477.83.86)
 ББК 63.3 (4 Укр.) 52

Лілія ШОЛОГОН

НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНИЙ РУХ УКРАЇНЦІВ ГАЛИЧИНИ (1848–1914 рр.): СПОГАДИ ОЧЕВИДЦІВ ТА УЧАСНИКІВ ПОДІЙ

У статті аналізуються мемуарні праці відомих громадсько-політичних діячів, письменників, учених та педагогів краю кінця XIX – початку XX ст. Вони дозволяють прослідкувати за найважливішими подіями національно-культурного руху українців Галичини зазначеного часового проміжку.

Ключові слова: *Галичина, національно-культурний рух, мемуари, спогади.*

Одними з найцікавіших джерел до вивчення національно-культурного руху українців Галичини другої половини XIX – початку XX ст. є спогади очевидців і безпосередніх учасників подій. У мемуарних працях уміщено чимало такої інформації, яку важко знайти в інших джерелах. Їхні автори намагались ознайомити своїх сучасників часто навіть із найдрібнішими деталями подій, свідками або учасниками яких вони були. Саме тому спогади чи не найкраще передають особливості й колорит того часу, що став об'єктом уваги дослідника. Тому їхнє дослідження є важливим для сучасної історичної науки.

Обрана тема не залишилася поза увагою науковців. Вона зацікавила дослідників кінця XIX – першої третини XX ст., зокрема І.Франка¹, К.Студинського², які опублікували мемуарні праці відомих громадських діячів, літераторів, учених тощо. Неабиякий внесок у дослідження спогадів, що розкривають події з історії краю впродовж зазначеного часового проміжку, зробили радянські вчені Ф.Погребник³, М.Головащенко⁴, сучасні українські дослідники І.Чорновіл⁵, М.Гнатюк⁶, О.Антонович⁷ та інші. Однак комплексного розв'язання вона ще не отримала в українській історіографії.

Метою статті є виявлення й аналіз опублікованих мемуарних праць, в яких розкрито найважливіші аспекти національно-культурного руху українців Галичини другої половини XIX – початку XX ст. Вони дозволяють з'ясувати погляди їхніх авторів щодо діяльності громадських товариств, видання україномовних часописів, розвитку національної освіти, літературного процесу тощо.

Варто зазначити, що найґрунтовніші спогади з історії національного руху українців краю зазначеного часового проміжку написані відомими політиками, громадськими діячами та педагогами. Серед них насамперед заслуговують уваги мемуари депутата галицького крайового сейму та віденського парламенту, учасника багатьох національно-культурних товариств, члена Крайової шкільної ради, гімназійного професора Олександра Барвінського. Ще за життя політика вийшли у світ перші два томи його спогадів⁸. Мабуть, слід погодитися з Дмитром Дорошенком, що їх автор дотримувався “занадто скороченого, конспективного викладу і дає більше власну автобіографію, ніж картину громадського життя давніх часів”⁹. Хоча цей закид доволі відносний. Спогади написані європейцями, традиційно враховують “автобіографічні аспекти”, натомість спогади вихованців російського культурного середовища максимально їх легковажать й акцентують увагу лише на громадській активності¹⁰. О.Барвінський урахував цю критику. Це стало очевидним зі змісту наступних частин його мемуарів, які впродовж тривалого часу залишаються неопублікованими й зберігаються у Відділі рукописів Інституту української літератури ім. Т.Шевченка НАН України в Києві. Вони становлять близько 6 тис. аркушів (52 зошити), до яких слід додати ще зміст праці у вигляді окремого зошита й різноманітні додатки, що є важливим інформаційним джерелом не лише з історії України, а й зарубіжних країн. Відомості про австрійський парламент, польсько-українські стосунки, Галицький сейм, український рух по обидва боки Збруча – усе це описано, можливо, навіть занадто детально. Утім, історична вартість мемуарів О.Барвінського від цього лише виграла. Спогади він писав з 1915 р. і аж до смерті – 1926 р. Розповідь доведена до подій 1908 р.